

Kovács Gábor

FACEBOOK ÉS HALÁLTÁNC

2020-04-15 | ESSZÉ

Bevezetés helyett: naplótöredék járvány idején

Sorjáznak a reggelek. A kezdés napi rutinja: fölkelés, kávé. De csak majdnem: a folytatás különbözik a megszokottól. Évtizedeken keresztül a rádió bekapcsolása volt az automatikus, szokássá vált cselekvés-sor harmadik lépése. Most nem az. Az ún. közszolgálati rádióról már korábban leszoktam, leszoktattak – most maga a hír-műfaj marad ki, beleértve a még valóban tájékoztatást végző állomásokat. Ezek a vidéki

kisvárosban, ahol élek, persze csak az interneten foghatók. Egyelőre nem akarom tudni, hányan haltak meg az elmúlt 24 órában. Majd később: hadd maradjon egy darabig még a normalitás csalóka illúziója. Nyugtató zenét hallgatok – Chopin noktürnök etc. – a Youtube-on. Reggeli, mosdás, zuhanyozás – vajon meddig lehetséges még a mindennapi zuhanyozás eddig természetesnek vélt, fölöttébb vízpazarló luxusa?

meghitten alpári kommentek

A reggeli torna után utolér a közelgő apokalipszis szele – bekapcsolom a laptopot: néhány honlap a dögvész híreivel, aztán a kései modernitás emberének reggeli miséje, a Facebook

következik. Ha csak a különböző itthoni, magyar nyelvű cikkeket, szerzőt és egymást az anonimitás biztos fedezékéből habzó szájjal gyalázó, meghitten alpári kommenteket olvasnám, akár még az édes otthon biztonságot adó istálló-melegét is érezhetném. Ám hamarosan rá kell jönnöm, hogy valami nagyon nincs rendben: a bűbájos kisgyerekeket és az elragadó kutyákat-macskákat mutató, a gép által első helyeken – úgymond fontossági sorrendben – feldobó lapokat két-három hete kiszorították a kézfertőtlenítőket és a szájmaszkokat ajánló reklámok, meg a betegség biztos megelőzésének módját ígérő jótanácsok. És persze a betegség terjedéséről, a halálesetek számáról szóló megosztások.

Ami az utóbbit illeti, a hír-egyveleg összetétele nemigen különbözik attól, amit valamikor az 1380-as években tudhattam volna meg a reggeli misén, hogy kiket ragadott el a fekete halál. A különbség a hír hordozója – a média maga az üzenet, mondja Marshall McLuhan bon mot-ja a ma boldog békeidőknek tetsző hidegháborús hatvanas évekből –, az internet. Meg a döbbenet, mert eddig ilyet mi nem láttunk: képek Olaszországból. Egymásra halmozott koporsók, temetetlen holtak. Facebook és haláltánc. Középkor online. Nem tudni, mi történik még. Egy biztos: az okosnál okosabb technológiáktól elbűvölt, az abszolút biztonság illúziójában önfeledten lubickoló civilizáció korszaka alighanem a vége felé közeledik. Hogy is írta Németh

László 1935-ben? „A történelem valóban nem a népek biztosítóintézete, ahonnan örök időnkig vehetünk föl hiteleket.” A haláltánc csontvázának csontujjai fityiszt formáznak, miközben ropja táncát.

Memento mori az élvező test civilizációjában

Döbbenetes az a sebesség, amellyel egy magát minden létező világok legjobbjának tudó civilizáció önbizalma hetek alatt foszlik semmivé. Nem voltunk felkészülve erre. A régiek még tudták, hogy a háborúk és a járványok valóban a társadalmak életét kísérő fátumok. **[1]** Technológiai civilizációknak a technológia által biztosított abszolút védetségbe vetett bizodalmaról kiderült, hogy ugyanolyan tévhit, mint a korábbi, általunk fejletlenként lesajnált civilizációk régebbi tévhitai. Figyelmeztetnek erre régóta – Ulrich Beck már a nyolcvanas években a kockázat-társadalomról írt **[2]** –, de azért nagyon komolyan senki se vette a huhogókat. A kései modernitás apokaliptikus lovasa azt lovagolja meg, ami eddigi életünk alapköve volt: a high-tech technológiákra épülő, civilizációnk alampintázatává váló globalizációt. Tragikus módon most éppen ez a mintázat foszladozik: fordult egyet a kaleidoszkóp, a remélt digitális éden helyébe a közelgő kárhozat képe tolakszik.

Memento mori! – Emlékezz a halálra! A középkori haláltánc-ábrázolások figyelmeztető felirata. Civilizációnk az élvezve fogyasztó, avagy fogyasztva élvező – a kettő egymástól elválaszthatatlan – test civilizációja, amely sohasem akarta elfogadni a szenvedő, öregedő, meghaló test valóságát. Szofisztikált technológiákkal és intézményekkel – maguk is technológiák! – választotta el az élvezettől a szenvedést és a halált. Ennek egyik legújabb, abszurd fejleménye az utóbbi évtizedekben az ún. technológiai transzhumanizmus, ez afféle pszeudo-vallásként technológiai megváltást ígér a haláltól, és digitális halhatatlansággal kecsegtet. **[3]** Hogyne volna hát most döbbenetes, mikor az internet koporsó-halmok képeit mutatja, s az orvosoknak élet és halál bírúvá kell lenniük; dönteniük, kit tesznek föl a túlélés esélyét növelő lélegeztető gépre. A régi, archaikus, premodern társadalmakban ez megszokott, hétköznapi döntéstípus volt – nekünk nem az! A járványról beszámoló olasz orvos mondja: vannak kollégái, akik beleroppannak a döntés terhébe.

mehet minden, mint eddig

Mert hát valami mindig hiányzik. Vagy nincs még meg a megfelelő technológiai eszköz, vagy – mint ebben a helyzetben – létezik, csak éppen nincs belőle elegendő.

Abban reménykedünk – a technikai civilizáció embere erre kondicionált –, hogy lesz technológiai megoldás. Civilizációnk alapvető hittétele – ez legalább olyan erős, mint a Szentháromság dogmája a középkori ember számára –, hogy van mindenre technikai-technológiai megoldás. Jelen esetben ez a vakcina és a gyógyszer minél gyorsabb előállítás, amiben persze minden épeszű ember reménykedik; ám tartani lehet attól, hogy ez majd újra megerősíti a technológiai megoldások mindenhatóságába vetett hamis hitet, s azt az illúziót éleszti újra, hogy változatlanul mehet minden, mint eddig. Ez nagyon is érthető társadalompszichológiai reflex: az emberi közösségek preferálják az addig bevált eljárás módokat. Mert – a közhiedelemmel ellentétben – a modernitásnak igenis vannak tradíciói: a technológia mindenhatóságába vetett hit alighanem ezek legalapvetőbbike. (Az utóbbi években úgy tűnik, alapvetőbb, mint a demokráciába, a közügyek, ugyancsak civilizációnk által feltalált, politikai technikájának fontosságába vetett hit.) És ne feledkezzünk meg a létező dolgok szükségképpen tehetetlenségi nyomatékáról! Ez különösen erős olyan technológiai

civilizáció számára, mint a miénk. Társadalmaink több évszázad óta a technológiába investálják anyagi és szellemi erőfeszítéseik legjavát. Most aztán futunk a pénzünk után: irgalmatlanul nehéz ilyen hosszú út után az iránymódosítás. Csak reménykedhetünk, hogy mégis lehetséges. Sokáig jókat lehetett mosolyogni a babonás világvége-jóslatokon – most mintha arcunkra fagyna az elnéző mosoly. Lehet, hogy nem is írt akkora marhaságot Spengler? Ő 2000-re jövendölte a Nyugat bukását. Végül is, mondhatjuk most – mert ilyenkor könnyű átesni a ló másik oldalára; a mutatóanyaghoz szükséges pszichológiai átbillenés, a világvége-hisztéria már itt van a kertek alatt –, a Mester csak húsz évet tévedett....

Korunk valósága a vírus perspektívájából: posztmodern disztópikus kollázs?

A járvány felerősíti az egyébként már korábban is jelenlevő életérzést: valóságunk az előző század embertelen, technicizált jövőről szóló disztópikus vízióit váltja valóra. Az alábbi ábrát nemrégiben osztották meg a Facebookon. A 20. század nagy disztópiái – részben regények, amelyeket persze megfilmesítettek, részben filmek – egymást metsző körökként jelennek meg, s középütt, az összes kör által kimetszett közös sávban ott a felirat: itt állsz te! A körök által megjelenített disztópiák többnyire elképzelt és embertelennek ábrázolt, technicizált világokban játszódnak Ez alól kivétel *A legyek ura*. A filmfeldolgozások – Peter Brook, 1963, Harry Hook, 1990 – valószínűleg ismertebbek, mint William Golding 1954-es regénye, amely a szigetre került fiúk történetén keresztül az emberi közösségeket torzító, véres erőszakba taszító kegyetlenségről és uralomvágyról szól.

Időben a legrégebbi disztópia Aldous Huxley 1931-es *Szép új világa*. Meglepően frissnek tűnik ma is. Nem a nyílt erőszakra, hanem a fogyasztó manipulálására épülő fogyasztói totalitarizmus víziója ez, génmanipulációval, minden igényt kielégítő superkapitalizmussal. A többi disztópia a második világháború utáni ötven esztendő terméke. Egy részük ötvözi az ökológiai katasztrófához vezető technológiai társadalom motívumát a bukás utáni szegénység és szűkösség témájával. A *zöld szója* című film (1973) ugyanabba a kategóriába tartozik, mint Margaret Atwood könyve, *A szolgálólány meséje* (1985), amely a szituációt egy keresztény fundamentalista, poszt-technológiai macsó társadalom fölöttébb nyomasztó történetében ábrázolja. Ray

Badbury regénye, a *Fahrenheit 451* (1953) egy jövőbeli, mediatizált, könyvégető fogyasztói társadalom komor víziója. A hajdani tűzoltók utódai, a tűzörök már régen nem tüzet oltanak, hanem a régi kultúrát őrző könyvek tulajdonosaira csapnak le; könyveik lángszóró martalékai lesznek, míg a tulajdonosokkal a félelmetes gépkutya mérgezett fecskendője végez. A főhős, Montag, a renegát tűzör rákap a könyvekre, végül lelepleződik és menekülnie kell. Végül egy földalatti ellenálló csoportnál lel menedékre: a sejt tagjai mind megannyi élő könyv: mindenki kívülről tudja a régi, a totalitárius fogyasztói rendszer által halálra ítélt kultúra egy-egy művét.

Facebook, nyilvános megosztás, Dark Asylum Radio, 2020. március 23., 22:04

Az ábrán megjelenített disztópiákban gyakorta összeszőődik az önmagában véve is emberellenes, elidegenítő, az élet minden szegletébe benyomuló, totális jelenlétre törekvő technológia és az ezt használó felhasználó politikai totalitarizmus. Ennek klasszikusa George Orwell *1984* című 1948-as regénye – ebben a parancsuralmi hiánygazdaságot működtető diktatúra központilag birtokolt és használt technológia segítségével hamisítja meg nemcsak a jelent, hanem a múltat is. A másik, korábbi Orwell-mű az *Állatfarm* (1945) a totalitarizmusba torkolló forradalom satírája. Ezzel szemben Anthony Burgess 1962-es *Gépnarancia*, illetve a belőle készült film (Stanley Kubrick, 1971) a hatvanas évek ellenkultúrájának légkörében született. Két további film: *Logan futása* (1976) a környezeti katasztrófa utáni totalitárius és technicizált biohatalomról, az 1985-ös *Brazil* egy cyberpunk disztópia a nagyvárosi pokolról. A *Gattaca* című, 1997-es film az eugenikára alapozó kaszt-társadalom sötét víziója, ahol ténylegesen vannak alsóbb és felsőbbrendű emberek. A később számos folytatást megélt *Mátrix* (1999) a virtuális valóság témáját feldolgozó disztópia: a tartályokban fekvő emberek szimulált valóságban élik számítógépek által generált álom-életüket.

Mondhatjuk: ezek a disztópiák merő fikciók, az ábra pedig pusztán a járvány generálta szorongásból táplálkozó fantáziálás. Ám talán mégsem egy túlérzékeny Facebook-felhasználó által megosztott, alaptalan félelemről van szó. Március 20-án napjaink egyik sztár-értelmiségije, Yuval Noah Harari, számos bestseller szerzője a Financial Timesban olyan disztópikus forgatókönyvet vizionál, amely a jelenlegi járvány-vészhelyzet következményeként valósággá válhat. **[4]** Kiindulópontja Kína. Az első számú szuperhatalom státuszára aspiráló, területileg és népességét tekintve gigantikus ország sikeres kísérletet folytat az *1984* és a *Szép új világ* ötvözetének valóságba ültetésével. A centralizált megfigyelői állam és a hipermodern technológiai bázisra alapozott digitális kapitalizmus összeházasításával. A *megfigyelői kapitalizmus* jelenségére egyébként már korábban felfigyeltek: ez az olyan nagy digitális cégek személyi adatgyűjtése révén vált lehetségessé, mint a Google vagy éppen a Facebook. **[5]**

A kínai kísérlet bizonyítja, hogy az egypártrendszerű diktatúra hatalmát megőrizve – hogy ez kommunistának nevezhető-e, erősen kétséges – képes népességének totális ellenőrzésére, miközben az ultramodern technológiák alkalmazására épülő, sajátos

hibrid-kapitalista gazdaság segítségével gyökeresen javítani tudott százmilliók életszínvonalán. A végeredmény olyan rendszer, ahol a kollektív Nagy Testvér, a Párt addig példátlan mértékben kontrollálja alattvalóit, közben a fogyasztás örömeiben is részelteti őket. Ez nyilvánvalóan más, mint az Orwell-féle 1984 szűkösségben, hiánygazdaságban és káposztaszagú, lepusztult lépcsőházakban testesülő világa.

a bőr alá hatol

Harari abból indul ki, hogy a járvány olyan globális válságot generált, amelyhez hasonlóval a jelenlegi generációk még nem találkoztak. Rendkívüli helyzet, amely rendkívüli intézkedéseket követel. Az a baj – mondja, hazája, Izrael történetére hivatkozva –, hogy a rendkívüli állapotban hozott rendkívüli intézkedések hajlamosak átmentődni a későbbi időkre. A járvány megfékezése érdekében a központi hatalom totálisan ellenőrzi polgárait – a legújabb technológiák segítségével lehetséges, amiről a KGB nem is álmodhatott: minden egyes személy minden egyes pillanatának ellenőrzése. Kínában a hatóságok az okostelefonok és az arcfelismerő kamerák segítségével nemcsak az egyén mozgásának nyomon követésére, hanem egészségügyi állapotuk figyelésére is képesek. Ezzel megszületett az ellenőrzés új típusa, amely a bőr alá hatol. Harari megjegyzi, hogy Benjamin Netanyahu, izraeli miniszterelnök felhatalmazta az izraeli biztonsági szolgálatot, hogy azt a technológiát, amelyet terroristák megfigyelésére használt, alkalmazza a koronavírusos fertőzött betegek nyomon követésére. Amikor az ügyben illetékes parlamenti albizottság elutasította a javaslatot, Netanyahu vészhelyzeti rendelettel léptette életbe.

Harari ezután egy gondolat kísérletre hív: képzeljük el Észak-Koreát 2040-ben, amikor mindenki számára kötelező egy biometrikus karperec viselése. Ez átfogó adatokat küld a központi számítógépbe viselőjének testi állapotáról – vérnyomás, testhőmérséklet, szívverés stb. Mivel ezek az adatok korrelálnak pszichikai állapotokkal – öröm, bánat, düh stb. – a hatóságok nyomban értesülnek arról, hogy az éppen regnáló Kedves Vezető ünnepi beszéde miféle reakciót vált ki a karperec viselőjéből: lehet tudni, mennyire szereti valójában a Nagy Testvért!

A vírus és a filozófusok

Valószínű, hogy a járvány, és vele a számos országban bevezetett vészhelyzet vagy szükségállapot még jó ideig tart, fölvetődik hát a kérdés, hogy ennek milyen tartósabb következményei lesznek az emberi állapotra. Az *European Journal of Psychoanalysis* érdekes vitát közöl a kérdéstről. ^[6] A vita elindítója a neves olasz filozófus Giorgio Agamben, ^[7] aki február végén írta *A járvány feltalálása* című esszéjét. Az időpont lényeges, mert ekkor még nem lehetett látni az olaszországi járvány méreteit. Ez magyarázza tévedését, hogy ez nem nagyon különbözik a hagyományos influenza-járványoktól. Ennek ellenére a kérdések, amelyeket fölvet, fontosak. A folyóirat mintegy bevezetőként hosszabb részletet közöl Michel Foucault klasszikus művéből *A felügyelet és büntetésből*, amelyben Foucault egy 17. század végi, pestis sújtotta városi karantént mutat be. Nagy aprólékossággal részletezi a bürokratikus szakszerű eljárásmodot, amelynek segítségével működtetni lehet a fegyelmezési és ellenőrzési mechanizmust. Ez – halálbüntetéssel szankcionálva a rendelkezések megsértését – képes megakadályozni, hogy az érintettek elhagyják házukat. Az ellenőrző hatalom a mindennapok minden percére kiterjed. Az egyéni testek tökéletes kontrolljának szándéka mögött a pestistől sújtott város voltaképpen egy utópia ideális terepe.

Agamben a *biohatalom* Foucault-féle koncepciójából kiindulva írja, hogy a legnagyobb veszély a rendkívüli helyzetre hivatkozva bevezetett kivételes intézkedések tartós törvényi normává válása. A vita egyik kulcskategóriájává a későbbiekben – az eredetileg Carl Schmitt által filozófiai témává tett **[8]** – *kivételes állapot* fogalma válik. **[9]**

Jean-Luc Nancy francia filozófus Agambenhez kapcsolódva kiemeli, hogy a kivételes állapot valójában már hosszabb ideje civilizációnk létállapota: ennek fő okát a világnak az élet minden területén megnyilvánuló technológiai összekapcsolódásában és a népeségrobbanásban látja. A kormányok valójában kitérő manővereket folytatnak; pusztán reagálnak a kivételes állapot különböző megjelenési formáira; nem politikai koncepció szerint járnak el. Roberto Esposito szerint – nem nevezi meg a helyszínt, de vélhetően Olaszországra gondol – manapság inkább a közhatalom szétzilálódásának vagyunk a tanúi, mintsem totalitárius szándékoknak.

Sergio Benvenuto arról ír, hogy a pánik az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által tudatosan alkalmazott biopolitikai eszköz volt a járvány megjelenésekor. Ez ellentétes azzal, ami az első világháború végén kitört, és 20–50 millió áldozatot követelő spanyolnátha esetében történt, amikor a hadviselő országok kormányai cenzúrázták a sajtót. A politikai hatalom pánik-stratégiája, az izoláció középpontba helyezésével most az áldozatok számának minimalizálását próbálja elérni. Nézete szerint az ijedelemkeltés ez esetben helyes és célra vezető. Itt a kisebbik rossz stratégiájával van dolgunk. Hangsúlyozza, hogy milyen nagy és pozitív jelentősége van a digitális technológiának: online-oktatás, távmunka. Ezeket nem csupán átmenetileg alkalmazott megoldásoknak látja, hanem a jövőbeli online-létezés előfutárainak.

az ember véges isten

Itt kapcsolódnak a vitába Divya Dwivedi és Shaj Mohan indiai filozófusok, akik figyelmeztetnek, hogy a kivételes állapot fogalma mennyire kultúrafüggő. Indiában embercsoportoknak a kivételes állapottal járó szigorú elkülönítése a kasztrendszer által előírt hagyományos magatartásforma; ez az adott kulturális közegben évezredek óta hétköznapi, 'normális' élethelyzetnek számít. Az indiai szerzőpáros úgy véli, a jelen pillanat

sajátossága a halál istenének és a mechanikus istennek – a technológiának – az együttállása, konjunktúrája, amikor már jó ideje az ember értékét, jobban mondva ennek az értéknek a viszonyítási alapját kétségessé tevő, tartós válságban élünk. Korábban az *isten-technológiák* jelentették az érték-konstitúcióhoz szükséges értelmezési keretet. Ebben teremtőhöz és teremtményhez képest elsődleges maga a lét: ám a teremtő, vagyis isten végtelen lét, míg az ember véges lét. A fogalmi kettősségben isten végtelen ember, míg az ember véges isten; a végtelen ember – vagyis isten – nevében a véges istenek – vagyis az emberek – célokat szabnak saját maguknak. Ellenben ma a *techno-teológia* korszakában élünk. Ennek jellemzője, hogy a technológia válik a célok kitűzésének alanyává. A jelenlegi válság rávilágít az emberi állapot sajátosságára, hogy mi, emberi lények mindig kivételes állapotban élünk egy adott pillanatban, amely szükségképpen a következő pillanatba visz; ám közben cserbenhagyottnak érezzük magunkat, mert arra vagyunk ítélve, hogy föltegyük a létre vonatkozó *miért?* kérdést, holott nincsenek meg a kérdés föltevéséhez szükséges eszközeink.

Rocco Ronchi március közepén – a járvány kibontakozása miatt lényeges az időpont – szól hozzá a vitához. A vírust sokan a posztmodern emberi állapot szimbólumaként értelmezik. Ez jogos, mégsem világít rá a helyzet alapvető sajátosságára. A vírus nem egyszerűen tény, hanem esemény. Olyan cselekvési módokat tár fel, amelyek addig nemcsak lehetetlenek, hanem elgondolhatatlanok voltak. Egy eseménynek a legfontosabb erénye jövőt generáló potenciája. A vírus traumát okozó eseménye fizikai értelemben falakat emel az emberek közé, ám ezek a falak – a populizmus kulturális falaival ellentétben – nem elválasztják, hanem összekötik őket. A vírus miatti távolságtartási kényszer a másik ember iránti felelősséget ébreszti fel. Ugyanakkor a vírus helyreállítja a politika primátusát. Emlékeztet arra az antik képre, amely a politikust kormányshoz hasonlítja, aki a hajót átvezeti a viharos tengeren. Ez leszámolás a természetet uralni akaró modernitás hübriszével: a kormányos nem uralni akarja a tengeri vihart, hanem kormányosi jártassága segítségével kijátszani, együtt élni vele. A vírus 'erénye', hogy a szabadság józanabb koncepciójának kialakítására ösztönözhet. Kiderül, hogy a szabadság nem filozófiai absztrakció, hanem annak tudása, hogy adott helyzetben azt tegyünk, amit tenni kell.

Ezt követően ismét Agamben jut szóhoz, aki *Tisztázás* címmel fejt ki mondandóját március 17-én. Rámutat, hogy meg kell különböztetni a csupasz, fizikai létezését a társadalmi-politikai létezésétől. A túlélés legfőbb értékénti elfogadása a fizikai létezés tartományában megy végbe; ha a kivételes állapot állandósul, ez a többi dimenzió kitörlését eredményezi. A folyamatosan kivételes állapotban élő társadalom nem lehet szabad. Agamben tulajdonképpen ugyanattól fél, mint Harari: a politikai hatalom nem tud majd ellenállni a totalitáriussá válás lehetőségének és kísértésének.

Sergio Benvenuto replikája: Agamben félreérti az emberi kapcsolatok természetét. A járvány idején a fizikai távolság embertársaimtól egzisztenciális közelség, a mély szolidaritás megnyilvánulása. Az igazi szociabilitás éppenséggel mások kerülése. Biopolitikai, vagyis etikai választásról van szó – summázza mondandóját.

a kivételből norma lesz

Massimo De Carolis köztes álláspontra helyezkedik: a kivételes állapotban hozott intézkedésekre szükség van, de ezek felbontják a társadalmi kötelékeket, magányosságra alapozott politikai hatalomgyakorlásnak és rendőri ellenőrzésnek vetik alá a népet, s ez a legsötétebb politikai korszakokat idézi. Az alapkérdés ezért, hogy egyszerű

zárójelről van-e szó vagy a kivételből norma lesz. A legnagyobb veszélyt nézete szerint annak a technológiának a történelemben eddig példátlan potenciája jelenti, amely a pillanatnyi vészhelyzetben az egyetlen lehetséges menedék. Korábban a társadalom nem tudta magát újratermelni testek, kezek és hangok nélkül. Most a virtuális világban ez lehetséges. Lehetővé vált a társadalom átlépése a digitális térbe, a fizikai kontaktuson alapuló szociabilitás felszámolása és virtuális szociabilitássá alakítása anélkül, hogy ezért teljes széthullással kellene fizetni. Kérdés, van-e garancia, hogy ez a kivételes állapot nem válik teszt-üzemmóddá.

Jean-Luc Nancy újabb reflexiójában arra figyelmeztet, hogy a járványra adott válasz Európa állapotának következménye. Európa már nem a világ középpontja, ám továbbra is szerep-modell az élet számos vonatkozásában. Erre – jog, demokrácia, szépség stb. – sokfelé vágyakoznak, jóllehet vágyuk tárgya idejétmúlt. A koronavírus-járvány tulajdonságai kísértetiesen azonosak a globalizáció különféle aspektusainak jellemzőivel. A vírus eltűnése nem elég: ha a nyomában a technikai és politikai uralom kora jön, az egymásnak feszülő nyers erőkről leválik minden, az előző korszakból származó civilizatórikus elem.

Robert Brown Bécsből március végén, egy másik orgánumban, a vitát összefoglalva lényegében osztja Agamben álláspontját. **[10]** Ő is riasztónak látja, hogy milyen könnyen adjuk fel az alapvető szabadságjogokat, nem törődve azzal, hogy a biológiai létezését védő és pillanatnyilag valóban szükséges rendkívüli intézkedéseknek milyen hosszabb távú következményei lesznek. A technológiai rendszerek elsődleges determináló tényezővé válása – írja – nagyban növeli a Foucault által leírt biopolitika hatalmi hatékonyságát. Az online-élet minden nehézséget megoldó írkénti bemutatása az eszközöket magáénak tudó fehér felső középosztály tipikus attitűdje.

A vírus és a fogyasztói élmény-társadalom

'Mindenki maradjon otthon!' – aligha van a világnak olyan sarka, ahol ezekben a napokban ne írják le, ne mondanák el rádióban, televízióban, ne osztanak meg az internet közösségi oldalain a legkülönbözőbb világ- és helyi nyelveken ezt az intelmet. A kór terjedésének, vagy legalábbis lelassításának egyetlen eszköze lehet a teljes

bezárkózás. Ha van valami, aminek évtizedek óta az ellenkezőjére sarkallják a globalizáció által összekapcsolt világunk lakóit, az éppen ez. Légy minél aktívabb, lépj kapcsolatba minél több emberrel, gyűjts minél több élményt, ma szelfizz a kínai nagy falnál, a jövő héten Velencében, aztán ruccanj át a Niagara-vízeséshez, hogy azt is magadénak tudd okostelefonod digitális kameráján megörökített halhatatlan egód mutatós háttereként! *Pörgés* – lehetőleg egyre magasabb fordulatszámon. A globális kor eddig megkérdőjelezhetetlennek tűnő életfilozófiáját frappánsan foglalja össze a fiatal generációk szlengjének fordulata. Aki nem pörög, az öreg, divatjamúlt, úgyszólván már nem is létezik, a pörgők boldog, fénytel és élményekkel teli világának megvetendő kísértetévé silányul. Most meg három hét alatt kiderült, hogy az életben maradáshoz éppen azt nem szabad, ami eddig az élet értelmének tűnt!

Van abban valami mélyen abszurd, hogy az otthon maradásra ösztökélés legfőbb eszköze a globalizált világ virtuális terein testetlen mozgást biztosító világháló! Az utóbbi hetek kedvenc ideája éppen az, hogy a vírust kicselezni úgy lehet, ha felköltözünk a virtuális térbe, s a fizikai bezártságot kiváltjuk a végtelen digitális tereken vándorlás korlátlan szabadságával. A fizikai jelenlét kiváltására átmeneti időkre, válságmegoldásként tényleg alkalmas, sőt valószínűleg elkerülhetetlen; ám fölöttébb kétséges, hogy tartós és valóságos megoldás lehet arra a válságra, aminek a járvány föltehetően csupán első hírhozója. Bármennyire szeretnénk, mégsem lehet virtuális énként leválasztani fizikai egzisztenciánkról. Tanulságos az alábbi kép: mivé lett a fogyasztás öröme.

Facebook: Estrella Sanchez nyilvános megosztás, 2020. március 29., 17:02

Az állandóan bővülő mennyiségben és egyre nagyobb változatosságban rendelkezésre álló javak – ez igaz a kulturális és az anyagi javakra – fogyasztásának újra és újra ismétlődő élménye örömforrás, amely a globális fogyasztói civilizáció létezésének legfőbb szubjektív garanciája. A kép érzékletesen szemlélteti, hogyan lett a vásárlás legfőbb élvezetforrásból életveszélyes vállalkozássá. Hajdani ősünk élethelyzetére hajazó szituációba csöppenünk a bevásárlókocsit tolvaj: miközben a polcokra kitett árukból zsákmányunkat összeválogatjuk, folyamatosan szembe kell néznünk azzal, hogy vadászból magunk is zsákmánnyá válhatunk – ám nekünk nem a

kardfogú tigristől kell tartanunk; potenciális gyilkosunk egy szabad szemmel nem is látható vírus. A halál nem egy bokor mögött vár ránk, hanem egy tejes doboz, netán egy sörösüveg oldalára tapadva készül elragadni bennünket!

A *'Maradj otthon!*, vészhelyzet diktálta, lapidárisnak tetsző szabálya első pillantásra olyannak tűnik, aminek betartása mindenki számára egyformán nehéz: nem könnyű a négy fal között bezárva lenni, de most a járvány miatt muszáj. Ám az előírás a nagyon különböző élethelyzetű társadalmi csoportok tagjait nagyon is különböző problémákkal szembesíti. A *lakhely-adatok azt bizonyítják, hogy otthon maradni luxus* című írás **[11]** grafikonokkal illusztrált elemzéssel bizonyítja, hogy a felső tíz százalékba tartozó jövedelmi csoportok mennyivel hamarabb reagáltak a fertőzés lehetőségét minimalizáló viselkedési szabályra, mint az alsó tíz százalékba tartozók. A távmunka – mint az otthonmaradás egzisztenciális háttérfeltétele – mindenekelőtt az ő számukra lehetséges, az alsó szegmensbe tartozók kénytelenek ugyanúgy elvégezni a másokkal érintkezést igénylő munkájukat, mint a járvány előtt. Az USA-ban a járványnak kitettség esélyét növeli, hogy a legrosszabb helyzetben levő társadalmi csoportok tagjainak nincsen egészségügyi biztosítása. A mélyszegénységben élő embereknek az otthonmaradás szabályának megértése, elfogadása és megvalósítása – elesettségükből fakadó kultúrájuk, életstratégiájuk és objektív körülményeik miatt nemcsak Amerikában jelent nagy problémát, hanem Magyarországon is – ezt többek között L. Ritók Nóra beszámolójából tudjuk. **[12]**

Vírus, globalizáció, klímaválság: az online létezés egérútja?

Az utóbbi hetekben a médiában a klímaválságot, az utóbbi hónapok slágertémáját kiszorították a járvány képei és hírei, jóllehet az utóbbi az előbbinek alighanem csak egy újabb megjelenési formája. Maga a járvány a globalizációtól nemigen elválasztható. Minap egy globalizáció-apológéta az emberi természet részének mondta; eszerint az ember nem racionális vagy tollatlan, szőrtelen kétlábú állat – ahogy a régiek vélték –, hanem globalizáló állat. **[13]** De csúsztatás a globalizációt az emberi társiasság, kapcsolat-teremtési készség és képesség szinonimájaként kezelni. A kínaiak sajátos gasztronómiai szokásai például – a denevérek és a tobzoskák felvétele étlapjukra – korábban legfeljebb az odatévedt magányos utazó krónikáiban

bukkantak föl egy egyébként is fura népség fura gusztusának bizonyságaként. Most viszont – hála az olcsó jegyeket kínáló, sugárhajtású gépeket üzemeltető repülőtársaságokra alapozott tömegturizmusnak – a vírus néhány hét leforgása alatt a világ legtávolabbi sarkába is eljutott. Ez szemléletesebben érzékelteti vaskos monográfiáknál és tudományos cikkekénél, hogy mi a globalizáció.

valahogy túlélni

Hipermodern, high-tech civilizációnk pontosan azért sebezhetőbb egy világvjárvánnyal szemben, mert ez a lényege: a globalizáció. A premodern civilizációk megengedhették maguknak a bezártságot járványok idején akár hosszabb időre is: a társadalom helyi közösségei be tudtak zárkózni és a helyben megtermelt élelemre támaszkodva valahogy túlélni a fekete halál vagy a kolera tombolását. A ragályok persze óriási emberáldozatokkal jártak – a városokban akár 40–50 százalékos volt a mortalitás –, mégsem járt teljes felbomlással. A helyi közösségek a szörnyű veszteségeket kiheverve, halottaikat eltemetve újraszóították a mindennapi élet szövetét. Ma ez aligha lehetséges: a falusi ember – nem túl nagy számú kivételtől eltekintve – manapság ugyanúgy a transznacionális cégek áruházláncában szerzi be mindennapi élelmét, mint a nagyvárosi. Mi történne néhány hét után, ha az élelem-utánpótlási lánc darabjaira hullana?

A technológiai látvány-civilizáció működésmódját jól jelzi, hogy az utóbbi években többnyire mit jelentett a vidék-regeneráció. A különböző forrásokból származó pénzek leginkább a vidék *skanzenizálásának* projektje nyomán érkeznek: mindenféle, kínban fogant fesztiválok, az állítólagos tradíciókra hivatkozva, várak rekonstrukciója – sokszor inkább konstrukció – a lokalitás sikeres bekapcsolása a globális világturizmus nagy áramkörébe.

Megoldás-e az internet, s a most kiváltképpen csábítónak tetsző délibáb, az online-létezés víziója? Paradoxonnal van dolgunk: az a technológia, amely rövid távon megoldást kínáló kiútnak tűnik, hosszabb távon, vagy tágabb perspektívából nézve már nem annyira megoldás, inkább a probléma része. Igaz, a technológiatörténések már rámutattak, hogy az új technológiák által nyert szabadság ára mindig új

függőségek megjelenése. Az új most az, hogy a végtelen terjeszkedés törvényétől sarkallt technoszféra beleütközik a Földnek mint ökoszisztémák zárt és véges rendszerének természetadta korlátaiba.

De hát nem éppen ezért megoldás az online-élet, amely nem szennyezi a környezetet? Ezzel az a baj – hasonlóan a virtuális térben lakó emberhez –, hogy az internetnek is van fizikai teste. Erről valahogy meg szoktunk feledkezni, pedig a világháló energiafogyasztása és az ebből adódó környezetszennyezése nem elhanyagolható. A laptop vagy az okostelefon nem bocsájt ki füstöt, kipufogógázokat vagy széndioxidot – környezeti szempontból abszolút ártalmatlan eszköz illúzióját kelti. A dolog mégis szemlélteti Herbert Marcusénak az 1960-as években kifejtett tételét, hogy a technológia fátyla elfedi a dolgok igazi természetét, megakadályozva a boldogtalan tudatot, hogy ráébredjen önnön boldogtalanságára. A mai helyzet újdonsága, hogy a járvány miatt a boldogtalan tudat mégiscsak szembesülni kénytelen önnön boldogtalanságával, mert a technológia fátylán elég nagy lyukak tátonganak!

Imbolyog már a teteje

Krízis-helyzetekben sohasem lehet megmondani, mi fog történni. Legföljebb az tudható, hogy melyek lennének a bizonyosan rossz válaszok. Az egyik ilyen, hogy – ha a

járványt sikerül legyűrni –, azt a stratégiát követjük, amelyet egy világméretű járvány veszélyére már tavaly figyelmeztető Jordán Ferenc, hálózatkutató biológus egy képpel érzékeltetett márciusi közepi interjújában: „Ha építesz egy 3000 emeletes házat, és imbolyog már a teteje, de úgy döntesz, hogy felhúzol rá még háromszáz emeletet, mert van kereslet azokra a lakásokra is, akkor ne csodálkozz, ha a 3124. emeletnél összedől az egész.” **[14]** Vagyis, mintha mi sem történt volna, kiadjuk a jelszót: még több globalizációt! (Emlékszem, valamikor az 1970-es években, az épp aktuális magyar pártkongresszus előtt a létező szocializmus egyre nyilvánvalóbb bajaira kiadták az abszurd központi jelszót: Több szocializmust!)

A másik tévút az előző ellenkezője a teljes bezárkózás és a technológia teljes elutasítása. Ez persze nemigen kivitelezhető, ám veszélyes ideológiaként a mostani populista világ-hullámnak úgy kellett ez a járvány, mint egy falat kenyér: az ellenség mindig kívül van! Ez nagyon is működőképes. Viszont nyilvánvalóan valami megoldást kell találni például az internetet uraló óriáscégek korlátozására, s egyáltalán, a digitális kapitalizmus megrendszabályozására. **[15]** A feladat most az, amit a

modern technológiai civilizáció természetét jól felismerő Lewis Mumford már az 1930-as évek közepén megfogalmazott. Olyan kultúrára van szükség, amely képes asszimilálni, a kulturális szimbólumrendszer mátrixába ágyazni a technológiát, megszüntetve a technológiai imperatívusz abszolút dominanciáját: „Együttműködő társadalmi intelligencia és jóakarattal nélkül a legkifinomultabb technikánk sem jelent többet a társadalom jobbra tételének szempontjából, mint amit egy villanykörte jelentene egy majomnak a dzsungel közepén” **[16]**

1. *Diamond Jared: Háborúk, járványok, technikák: a társadalmak fátumai.* Fordította Földő Sándor, Vassy Zoltán. [Budapest]: Akkord, 2019. ↑
2. Ulrich Beck: *Világkockázat-társadalom: az elveszett biztonság nyomában.* Fordította. G. Klement Ildikó. Szeged: Belvedere Meridionale, 2008. ↑
3. Erről nemrég részletesen írtam: <https://ligetmuhely.com/liget/a-technologia-vallasa-avagy-hogyan-valjunk-istenenerobol/> ↑
4. <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> ↑
5. A jelenség tömör összefoglalása itt megtalálható:
(<http://theconversation.com/explainer-what-is-surveillance-capitalism-and-how-does-it-shape-our-economy-119158>) ↑
6. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/?fbclid=IwAR3vn9BkTRgTltb0IV7VXw6n8SxyzdDh6sDpMYDDVsk5v9ZpAwhf2KV6R08> ↑
7. Agambenről lásd: Kiss Lajos András: <https://ligetmuhely.com/liget/haladasparadoxonok/> ↑
8. Erre vonatkozóan lásd: Pethő Sándor: *Norma és kivétel: Carl Schmitt útja a totális állam felé.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete, 1993. ↑
9. A témának korábban egész könyvet szentelt: Giorgio Agamben: *State of Exception.* Chicago: University of Chicago Press, 2005. ↑
10. *There will be no 'after'* March 26, 2020 by CAS. By Robert Braun, Institute for Advanced Studies, Vienna
https://cas.ihs.ac.at/there-will-be-no-after/?fbclid=IwAR08TWTES8wPR_dXIXUj79ZOZKb6T7ywf06R4-6ShmJH4DVrAMDJsWHafu ↑
11. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html?fbclid=IwAR3fz2uAkbw00vY1BTcqe0rUswHJUaK794lpSFgtBhprXZ1BE3HPuRbdDI>) ↑
12. <https://nyomorszeleblog.hvg.hu/2020/03/29/727-kriziskezeles-a-jarvany-idejen/> ↑
13. https://azonnali.hu/cikk/20200318_nem-a-globalizacio-a-hibas-a-koronavirus-jarvanyert?fbclid=IwAR3Chv-buOiNXp_3UeXltUYIQUowWVAF0UnxIsg7zQIEkzPVLvf1bs33Jgo ↑
14. <https://www.valaszonline.hu/2020/03/17/jordan-ferenc-koronavirus-interju/?fbclid=IwAR0UTAqp-UsZRJU0wfPyRycuf8iPWYgJ3qQhaiDI0FzqVjYG-Nonqp8glc0> A szövegben említett korábbi interjú:
<https://www.valaszonline.hu/2019/09/10/klimavaltozas-akademia-jordan-ferenc-interju/> ↑
15. A fogalomra vonatkozóan lásd a Fordulat c. folyóirat 2018/1. számát:
<http://fordulat.net/?q=huszonharmadik> ↑
16. Lewis Mumford: *Technics and Civilization*, London: George Routledge & Sons, Ltd. 1934, 215. ↑